

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเพื่อศึกษาการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพของชุมชนชนบทภาคเหนือ มุ่งเสนอกลไกและวิธีการในการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพและอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีที่มีผลต่อการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพชนบทภาคเหนือ จึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาทฤษฎี แนวคิด ของนักวิชาการเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อบทบาทครอบครัวและชุมชน ในการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพในชนบทภาคเหนือ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
2. แนวคิดการถ่ายทอดความรู้ และสังคมประกิต
3. ทฤษฎีการเรียนรู้
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2531, หน้า 15-16) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าจากการที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นสังคม มีการจัดระเบียบทางสังคม และควบคุมทางสังคม สังคมก็จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมดาของโลก ระเบียบกฎเกณฑ์บางอย่างอาจเหมาะสมกับสมาชิกกรุ่นปัจจุบัน สังคมต่าง ๆ ได้มีการติดต่อถึงกันเพราะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความสัมพันธ์และการกระทำระหว่างกัน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นย่อมจะเกิดขึ้นได้ทุกยุคทุกสมัยและทุกสังคม ในสมัยโบราณนั้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างเชื่องช้า ทั้งนี้ เพราะคำสั่งประติษฐิคิดค้นในสังคมมีน้อย การสื่อสารยังไม่เจริญเหมือนปัจจุบัน

มงคล หวังสุขใจ (2538, หน้า 148-153) ได้กล่าวถึงการจำแนกการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงในคุณสมบัติของคนในชุมชนหรือสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงในอาชีพ รายได้ และลักษณะทางประชากรด้านอื่น ๆ
2. การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับพฤติกรรมบางอย่าง เช่น รูปแบบการก่ออาชญากรรม ปริมาณอาชญากรรม การย้ายถิ่น การหย่าร้าง พฤติกรรมการบริโภค เป็นต้น
3. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่ม เช่น การเปลี่ยนแปลงอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง จากคนกลุ่มใดไปสู่กลุ่มใด แบบแผนความสัมพันธ์ในครอบครัว การศึกษา ศาสนา และสถาบันอื่น ๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง
4. การเปลี่ยนแปลงแบบแผนวัฒนธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ ค่านิยมหรืออุดมการณ์ของคนในสังคม

ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

เหตุที่ทำให้ส่วนต่าง ๆ ของสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือ การเปลี่ยนแปลงจากบางส่วนในระบบสังคมนั่นเอง และการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันเป็นปัจจัยภายนอกอันอยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ย่อมมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต แต่ปัจจัยที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงเกิดจากฝีมือของมนุษย์เอง ซึ่งจำแนกปัจจัยต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงดังนี้

- ปัจจัยจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เช่น ปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น ความแห้งแล้งหรือภัยธรรมชาติอื่น ๆ อาจเป็นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต เช่น การย้ายถิ่น การเปลี่ยนอาชีพหรือมีการคิดค้นวิธีการใหม่ ๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น ๆ เช่น การสร้างชลประทาน
- ประชากร การเพิ่มของจำนวนประชากรมีส่วนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ สังคม ที่มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จำเป็นต้องปรับปรุงวิธีการผลิตและวิธีการกระจายผลผลิต เพื่อตอบสนองความต้องการแก่สมาชิกสังคม
- เทคโนโลยี การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่หรือการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในสังคมย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการดำรงชีวิตหลายด้าน เช่น การใช้เครื่องจักรกลก่อให้เกิดระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และการขยายตัวเมือง การมียานพาหนะสมัยใหม่ทำให้สะดวกในการติดต่อ

- ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคมเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

ในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มัวร์ (อ้างใน ศิริลักษณ์ ตนะวิไชย, 2534, หน้า 16) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขและผลกระทบการเปลี่ยนแปลงไว้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงในสังคมหรือวัฒนธรรมใด ๆ เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอและเป็นปกติ
2. การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่จะมีผลกระทบต่อเนื่องทั้งในด้านเวลาและพื้นที่

3. เมื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทุกแห่ง จึงสามารถก่อให้เกิดผลต่อเนื่องไปยังทุกหนทุกแห่งได้ในทำนองเดียวกัน

4. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวางแผน หรือเป็นผลกระทบจากการเสนอนวัตกรรมใหม่จะมีมากกว่าผลจากการเปลี่ยนแปลงในอดีต

5. เทคโนโลยีทางด้านวัตถุและความคิดทางด้านสังคมใหม่มีการขยายตัว และเผยแพร่ออกไปอย่างรวดเร็วและก่อให้เกิดผลกระทบที่สะสม แม้บางเรื่องอาจจะล่าช้าอย่างรวดเร็ว

6. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อบุคคลและสังคม เนื่องจากโอกาสที่บุคคลจะติดต่อกันอย่างใกล้ชิดมีมากขึ้น และไม่มีใครที่หลบเลี่ยงผลดังกล่าวได้

การพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ได้ทำให้การเลือกคู่และความสัมพันธ์ระหว่างพ่อลูกถูกระงับโดยระบบปัจเจกนิยม การแต่งงานแบบคลุมถุงชนระหว่างเครือญาติเรียกว่าแทบจะหมดไป โดยมีการเลือกคู่ตามความสมัครใจแทน เด็ก ๆ จะได้รับการอบรมโดยน้ำมือของบุคคลอื่นที่ไม่ใช่พ่อแม่ และการอบรมบางส่วนเหล่านี้จะเป็นการได้รับความรู้และทักษะที่พ่อแม่ไม่มีให้

ดังนั้น ความตึงเครียดระหว่างสองรุ่นแม้กระทั่งก่อนที่เด็ก ๆ เหล่านี้จะจากพ่อแม่ไปสู่แหล่งอื่นนับจะเกิดขึ้นชัดเจน

การเคลื่อนย้ายที่กว้างขวางทั้งในแง่ภูมิศาสตร์และทางสังคมเพื่อให้เหมาะสมกับการก้าวไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมและกับสังคมอุตสาหกรรม มีผลเสียต่อความเป็นเครือญาติ และดู

เหมือนจะไปลดความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นคนที่เป็นผู้ใหญ่กับญาติพี่น้องที่เป็นใหญ่ด้วย (Moore, 1963, pp.102)

สนธยา พลศรี (2533, หน้า 135-136) ได้สรุปแนวความคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรม การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเกิดจากการติดต่อสื่อสารกันระหว่างสังคมที่ต่างวัฒนธรรมกัน โดยที่สังคมด้อยกว่าสามารถแพร่กระจายวัฒนธรรมไปสู่สังคมที่เจริญกว่า นอกเหนือจากการแพร่กระจายจากสังคมที่เจริญกว่าไปสู่สังคมที่ด้อยกว่า ซึ่งเป็นปกติวิสัยของวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมภายนอกเข้ามา มากนั้นเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ขึ้นเองในสังคม หรือถ้ามีก็มักเกิดจากการนำสิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกเข้ามาผสมผสานทั้งที่มีอยู่แล้วเป็นของใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน หลังจากผ่านกระบวนการตัดสินใจยอมรับวัฒนธรรมใหม่ ชุมชนบ้านกิวแลหลวงได้ค้นพบภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งจากภายในชุมชนและการเรียนจากภายนอก ชุมชน แล้วนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ

โดยภาพรวมชุมชนบ้านกิวแลหลวงมีอาชีพหลักด้านการเกษตรและการแกะสลักไม้ เมื่อรับวัฒนธรรมใหม่คือการแกะสลักไม้รูปแบบใหม่เมื่อจะนำมาประกอบอาชีพมีการประดิษฐ์ (Innovation) ทางวัฒนธรรมขึ้น โดยสอดแทรกวัฒนธรรมความคิดของพม่า ภาคเหนือโบราณและวัฒนธรรมตะวันตก ผ่านกระบวนการถ่ายทอดและการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เสมือนหนึ่งเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมจากแหล่งกำเนิดไปสู่แหล่งอื่น จากชนกลุ่มหนึ่งไปสู่ชนอีกกลุ่มหนึ่ง ผ่านกระบวนการเลือกสรรที่อิงระบบการตลาดเป็นเกณฑ์และอิงวัตถุดิบที่พึงจะหาได้จากไม้จามจรี ไม้สัก ไม้ขนุน ไม้มะม่วง แม้แต่ลื้อเกวียนเก่า ผ่ากระดานบ้านไม้สักและรากไม้สักที่พอจะหาได้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ผ่านกระบวนการซับซ้อนและห้วงระยะเวลาอันยาวนานมากกว่า 10 ปีขึ้นไป การเปลี่ยนแปลงที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนเพราะเชื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพและได้รับการยอมรับส่งเสริมจากรัฐในรูปแบบการส่งเสริมอาชีพและการท่องเที่ยว เป็นต้น

แนวความคิดการถ่ายทอดความรู้และสังคมประกิต

สังคมประกิต (Socialization) สังคมประกิตหรือการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523, หน้า 5-6) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึงกระบวนการรวม (Total Process) กระบวนการหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งที่ปัจเจกชนได้อาศัยพัฒนาบุคลิกภาพของตนและเป็นแหล่งที่เขาอาศัยเรียนหรือฝึกฝนการเป็นสมาชิกของสังคม (Social Actor) ที่กล่าวว่า เป็นกระบวนการรวมเพราะกระบวนการนี้รวมกระบวนการหลายอย่างเข้าไว้ด้วยกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ ภาษา ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคม ความเชื่อ อาชีพและเทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นต้น

อุบล เสถียรปภิรณกรณ์ (2538, หน้า 50-52) ได้แบ่งขั้นตอนเกี่ยวกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมว่า มนุษย์ได้รับการสอนอย่างไรออกมาตามลำดับขั้นดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง ทารกแรกเกิดเป็นพวกเข้าข้างตนเอง ยังไม่รู้ความเป็นไปของโลกและยังไม่รู้ว่าตนเองกับสิ่งแวดล้อมต่างกันอย่างไร

ขั้นตอนที่สอง ต่อมาทารกเริ่มมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นโดยเฉพาะสมาชิกภายในครอบครัว

ขั้นตอนที่สาม เด็กค่อย ๆ เรียนรู้ความคิดของผู้อื่น เรียนรู้ที่จะปรับพฤติกรรมของตนที่สังคมคาดหวังไว้และเรียนรู้บทบาทผู้อื่น

ขั้นตอนที่สี่ เด็กเรียนรู้บรรทัดฐานของสังคมอย่างไม่เป็นทางการจากเพื่อนฝูงและได้รับอิทธิพลจากองค์การทางสังคมที่ให้ความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น โรงเรียน และวัด เป็นต้น

ขั้นตอนที่ห้า บุคคลจะต้องเติบโตโดยผ่านการอบรมให้รู้ระเบียบสังคมทางอ้อมที่สำคัญคือ ได้รับรู้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของวัฒนธรรมโดยผ่านทางสื่อมวลชนต่าง ๆ ที่ให้บุคคลได้รับการเรียนรู้มากขึ้นตามแนวทางที่สังคมกำหนด และทำให้สาระสำคัญของวัฒนธรรมฝังลึกอยู่ในบุคคลนั้น

ขั้นตอนสุดท้ายเมื่อบุคคลถูกอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมบุคคลนั้นจะถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่อนุชนรุ่นหลัง กระบวนการขัดเกลาทางสังคมจึงมีอยู่ไม่ขาดสายจนชั่วอายุหนึ่งไปยังอีกชั่วอายุหนึ่ง

มงคล หวังสุขใจ (2538, หน้า 45 - 51) ได้ให้ความหมายการขัดเกลาทางสังคม ไว้ว่าเป็นกระบวนการทางสังคมกับจิตวิทยา มีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ เด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ของสังคม สามารถอยู่ร่วมและมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างราบรื่น

การขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการที่สภาพธรรมชาติดั้งเดิมได้เปลี่ยนรูปไปสู่สภาพธรรมชาติของมนุษย์หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นกระบวนการที่ปัจเจกชนได้เป็นที่ยอมรับของสังคม

เมื่อมองในแง่แต่ละบุคคลแล้ว การขัดเกลาทางสังคมก็คือ การที่ทำให้มนุษย์ได้ใช้ขีดความสามารถของตนในการพัฒนาตนเอง การขัดเกลาทางสังคมจะช่วยให้อินทรีย์ทางชีวภาพเกิดคุณลักษณะของความเป็นมนุษย์ และทำให้มนุษย์ได้เกิดความรู้สึกในความเป็นตัวของตัวเอง เช่น มีความรู้สึกในเอกลักษณ์ของตัว มีความสามารถในการกำหนดพฤติกรรม การยอมรับอุดมคติ ค่านิยมและความทะเยอทะยาน เพราะฉะนั้น การขัดเกลาทางสังคม

1. เพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรม
2. เพื่อการพัฒนาการบุคลิกภาพ

เมื่อมองในแง่สังคมแล้ว การขัดเกลาสังคมคือ การถ่ายทอดวัฒนธรรม วิธีการดำเนินชีวิต รวมทั้งค่านิยมต่าง ๆ ไปสู่ปัจเจกชน ทำให้ปัจเจกชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้เป็นคนของสังคม

การขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการที่จะต้องทำตลอดอายุขัยของชีวิตมนุษย์ ซึ่งสามารถกระทำได้ 2 วิธีทาง

1. การขัดเกลาโดยตรง เช่น การที่พ่อแม่อบรมเด็กให้รู้จักพูด รู้จักกิจกรรมการทางสังคม ครู อาจารย์สอนหนังสือนักเรียน นักศึกษา ให้มีศิลปะและวิทยาการต่าง ๆ รวมทั้งให้ทำหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของสังคม เป็นต้น
2. การขัดเกลาโดยทางอ้อม เช่น การได้เข้าไปฟังอภิปราย ฟังการโต้วาที ฟังปาฐกถา ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ

องค์กรที่ทำหน้าที่ขัดเกลากองสังคัม

1. ครอบครัว เป็นองค์กรแรกที่ทำหน้าที่ขัดเกลากองสังคัมให้กับมนุษย์ เพราะครอบครัวเป็นผู้เลี้ยงดูตั้งแต่เป็นทารก การขัดเกลากองสังคัมที่บุคคลได้รับในวัยเด็ก เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาอารมณ์และบุคลิกภาพมาก

2. สถานศึกษา สถานศึกษานับเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ขัดเกลากองสังคัมต่อจากครอบครัว เมื่อถึงวัยเรียนครอบครัวก็ส่งบุตรหลานของตนไปโรงเรียน เพื่อให้ได้มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาการและได้รับการอบรมที่ดีจากโรงเรียน

3. กลุ่มเพื่อน กลุ่มเพื่อนมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการขัดเกลากองสังคัมทางอ้อม เพราะไม่มีการเขียนระเบียบหรือกฎเกณฑ์ในการที่บุคคลจะคบกับเพื่อนไว้อย่างแน่นอน การเรียนรู้ระเบียบสังคัมจากกลุ่มเพื่อนแม้จะเป็นกระบวนการขัดเกลากองสังคัมทางอ้อม แต่เป็นสิ่งที่ใกล้ชิดตัวบุคคลมากที่สุด และบุคคลกระทำอย่างเต็มใจโดยไม่บังคับ บุคคลได้เรียนรู้ว่าการจะมีชีวิตอยู่ในสังคัมได้ ต้องรู้จักปรับความต้องการของตนเองให้สอดคล้องกับความต้องการของคนอื่นด้วย

4. กลุ่มอาชีพ อาชีพแต่ละประเภทมักมีระเบียบปฏิบัติเฉพาะกลุ่มของตน เช่น ข้าราชการพลเรือน ข้าราชการทหาร ข้าราชการอัยการ ข้าราชการตุลาการ อาชีพพนักงานสื่อพิมพ์ อาชีพนักแสดง อาชีพดังกล่าวข้างต้นล้วนมีระเบียบและวิธีการปฏิบัติแตกต่างกันไป สมาชิกใหม่ของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ จะต้องเรียนรู้ระเบียบประเพณีของกลุ่มอาชีพที่ตนเป็นสมาชิก เพื่อการปรับตัวให้เข้ากับสมาชิกนั้น

5. สื่อมวลชน การเผยแพร่ข่าวสารหรือแนวความคิดผ่านสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ มีผลต่อสมาชิกของสังคัมอย่างกว้างขวางและรวดเร็วมาก

6. ศาสนา ได้แก่ วัด พระสงฆ์ นักบวช ผู้สอนศาสนา ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะช่วยขัดเกลากองสังคัมให้หนักแน่นเกี่ยวกับศีลธรรมและเป็นแบบอย่างการประพฤติ

ศาสนาจึงมีส่วนและมีบทบาทในการสร้างทัศนคติและแนวความคิดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะบุคคลนับถือศาสนา แนวความคิดทางศาสนาที่ยอมรับนับเป็นพลังในการที่จะให้บุคคลรับหรือไม่รับสิ่งใด ค่านิยมที่มาจากศาสนาเป็นเสมือนเครื่องกลั่นกรองความรู้สึกของบุคคลโดยเฉพาะสถาบันที่สำคัญของศาสนา คือ วัด

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่สังคมหรือกลุ่มคนได้อบรมสมาชิกของสังคมทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้และปฏิบัติตามระเบียบวิธีการและกฎเกณฑ์ของสังคมในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ บุคคลจึงต้องเรียนรู้และปฏิบัติตามระเบียบ ค่านิยม และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม

การถ่ายทอดความรู้ ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2535, หน้า 9) ให้ความหมายของระบบเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นว่า "เป็นระบบในการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม ความชำนาญ ของคนกลุ่มหนึ่งหรือรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกกลุ่มหนึ่งหรืออีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นระบบที่มีมาแต่เดิมก่อนหรือระบบการศึกษาภายนอกจะเข้ามาในท้องถิ่น"

มีการถ่ายโอนบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ในสังคม เมื่อมีระบบโรงเรียนเข้ามาทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แทนครอบครัวและชุมชน (ชูเกียรติ ลีสุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า 28) ได้กล่าวว่า เมื่อเปรียบเทียบการเรียนการสอนในโรงเรียนกับการเรียนในบ้านและวัดในยุคเดียวกัน พบว่าบ้านและวัดลดความสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ลงไปมาก ประชาชนส่วนหนึ่งให้ความไว้วางใจกับการเรียนการสอนในโรงเรียน จนเลิกถ่ายทอดวิชาชีพรู้หรือความรู้ดั้งเดิมในครอบครัวให้สมาชิกรุ่นหลัง แต่อย่างไรก็ตามการถ่ายทอดความรู้ด้านจริยธรรม ครอบครัวยังมีบทบาทมากกว่าการสอนในโรงเรียน

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ รัตน์ แดงจวง และ สุกัญญา นิมานันท์ (2536, หน้า 23 - 24) กล่าวว่า กิจกรรมที่ประชาชนเรียนรู้ สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ และจากเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งได้แก่ วัดอันเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ด้านจริยธรรม ศิลธรรม ช่างเขียน ช่างหล่อ ช่างไม้ โหราศาสตร์ หมอยากลางบ้าน การทำดอกไม้ไฟ พลุ การดนตรี โขนลิเก ฝึกเพลงอาวูธ และวิชาจากตำราพิชัยสงคราม ซึ่งมักเป็นกิจกรรมสำหรับเด็กผู้ชายและผู้ใหญ่ที่เป็นชาย ส่วนหญิงนั้นจะเรียนรู้จากบ้าน ครอบครัวและเพื่อนบ้านในลักษณะงานบ้าน การทำอาหาร เย็บปักถักร้อย ดูแลบ้านเรือน การบริหารอาหาร งานช่างพื้นบ้านตามตระกูลของตน เป็นต้น

แนวทางการรับการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะและส่งต่อกันมาเป็นทอด ๆ ของชุมชน เป็นเสมือนทางอาศัยเครือข่ายทางสังคมเป็นปัจจัยเหนี่ยวนำผ่านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว เครือญาติ และบุคคลกับบุคคล ชุมชนกับชุมชนที่ขยายกว้างขึ้น ในการนำมาซึ่งความร่วมมือ การแข่งขัน ผลประโยชน์ที่ลงตัวและยอมรับได้ระหว่างผู้เกี่ยวข้อง หากนำกรอบแนวคิดของ โบโซแวง ซึ่งแปลโดย อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2540, หน้า 72 - 73) ที่กล่าวถึงการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะ

มีบุคคลเป็นจุดศูนย์กลาง ถ่ายทอดไปยังเครือข่ายใกล้เคียง เช่น เครือญาติ คนรู้จักสนิทกันไปสูเครือข่ายรอง เช่น ผู้ประกอบการกับลูกจ้างในสถานประกอบการ และบุคคลในกลุ่มอาชีพ เดิบโตเป็นเครือข่ายขยาย เช่น มีการขยายไปยังชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น

เสรี พงศ์พิศ (หน้า 145, 2529) มองภูมิปัญญาในลักษณะนามธรรมและรูปธรรม ในลักษณะนามธรรมนั้นเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เสมือนปรัชญาในการดำเนินชีวิตด้านเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ส่วนที่เป็นรูปธรรมคงเป็นเรื่องเฉพาะเกี่ยวกับการทำมาหากิน การเกษตร ทัศนกรรมและศิลปดนตรี เป็นต้น โดยที่ภูมิปัญญานี้จะสะท้อนความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับ 3 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสมาชิก ชุมชนร่วมกันในสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมี นักวิชาการอื่น ๆ อีกหลายท่านที่ให้ความหมายของภูมิปัญญา อธิบายว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นเวลานาน มีลักษณะการเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชาอย่างกลมกลืน มีการสืบทอดต่อกันมาและมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปได้ เสมือนมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นและถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นเสมือนความรู้ของชุมชนที่ถ่ายทอดมาจากประสบการณ์ ความรู้ทักษะ ความหวังดีและเจตนาที่ดี ปัจเจกชนที่ก่อตัวมาจากความเชื่อและถ่ายทอดผ่านระบบความเชื่อ ศรัทธา ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดมากกว่า 30 – 50 ปี ในแต่ละชุมชนและระหว่างชุมชน เป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านเก่าแก่ มีระบบการบริหารงานอย่างเรียบง่าย มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม

ทฤษฎีการเรียนรู้

นักทฤษฎีการเรียนรู้ อาจจำแนกได้ 2 กลุ่มคือ

1. กลุ่มทฤษฎีความรู้ ความเข้าใจหรือทฤษฎีสถาน "การที่มนุษย์รวบรวมการรับรู้และแนวคิดต่าง ๆ เข้าเป็นระเบียบแบบแผนที่มีความหมายก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ลักษณะส่วนรวมของเหตุการณ์และเกิดการหยั่งเห็น (Insight) ในการแก้ปัญหา"

2. กลุ่มทฤษฎีความสัมพันธ์ สรุปว่า การเรียนรู้หมายถึง "กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนหรือประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้รวมความถึง การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงด้านทักษะในการคิด การทำงาน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้วย" การเรียนรู้ของคนในชุมชนต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น หมายถึง การที่คนในชุมชนได้รับรู้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับสิ่งนั้นจำนวนมากพอ และสามารถรวบรวมสิ่งที่รับรู้ทั้งหมดเข้ามาเป็นระเบียบระบบ ทำให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งนั้นอย่างถ่องแท้ เกิดการหยั่งเห็นในการแก้ปัญหาและมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะการคิด การทำงานและทัศนคติของเขา ดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ มากมาย เช่น ความพร้อมของบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคล การฝึกหัด การเสริมแรง การจูงใจ สิ่งเร้าและการตอบสนอง เป็นต้น (สนธยา พลศรี, 2533, หน้า 159)

ทรงพล ภูมิวัฒน์ (2538, หน้า 64-65) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่บุคคลได้รู้จักมารยาทและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางสังคม โดยผ่านตัวแทนของสังคม ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้และเกิดการประพฤติตามขบวนการสังคมประกิต เป็นการควบคุมภายในเป็นขบวนการที่ช่วยกล่อมเกล้าให้บุคคลได้รับการอบรมตั้งแต่เกิดจากกลุ่มต่าง ๆ ที่แวดล้อม เช่น การอบรมในครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน ขบวนการสังคมประกิตเป็นการเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคม ค่านิยม เจตคติ ซึ่งเกิดจากการปะทะสังสรรของคนภายในกลุ่มอาจกระทำโดยตรงหรือเรียนรู้จากทางอ้อม

จากชีวิตจริงของมนุษย์ คนเรามีการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเป็นการศึกษาเพื่อชีวิต ได้เรียนรู้จากครอบครัว ชุมชน กลุ่มเพื่อน วัด และโรงเรียน เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่าระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นสำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติไปพร้อมกับผู้สอนคือ ผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่าง ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนในรุ่นหลัง ๆ ต่อไป นอกเหนือจากระบบการถ่ายทอดความรู้จากบ้านคือ วัด โดยมีพระภิกษุที่มีความรู้และนับถือของคนในท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ผู้เรียนได้แก่ ภิกษุ

สามแถว หรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ระบบการเรียนรู้ในระยะต่อมาได้แก่ โรงเรียน ซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก ต่อมาการมีค่านิยมที่ยกย่องผู้มีความรู้ด้านหนังสือ ประกอบกับบ้านเมืองเจริญขึ้นจึงทำให้ทัศนคติเปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการให้ลูกหลานได้รู้หนังสือและส่งลูกหลานเข้าโรงเรียน ทำให้ศูนย์กลางการเรียนรู้ในท้องถิ่นจากที่บ้านและที่วัดเป็นโรงเรียน ที่อ่านหนังสือพิมพ์และเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน สื่อมวลชนซึ่งปัจจุบันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมยังหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพและวิถีชีวิตของประชาชนได้

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, รหัน แดงจวง และ สุภัญญา นิมานันท์ (2536) ได้ทำการวิจัยประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ด้วยสื่อบุคคล โดยศึกษาวิจัยจากการเผยแพร่ความรู้โรคเอดส์ในชุมชนชนานเมืองเชียงใหม่ โดยใช้กลุ่มตัวอย่างครูประจำกลุ่มและนักศึกษาผู้ใหญ่ ประเภททางไกลของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่ ในเขตอำเภอหางดงและอำเภอสันป่าตอง ที่ผ่านการอบรมครูประจำกลุ่มและบุคคลแกนนำ จากกลุ่มนักศึกษาและมอบหมายภาระกิจให้ทำการส่งต่อข้อมูลเรื่องโรคเอดส์ไปยังประชาชนในอัตราส่วน นักเรียน 1 คน ต่อประชาชน 8 คน ผลการวิเคราะห์พบว่า รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ด้วยสื่อบุคคลนี้มีความเหมาะสมกับการเผยแพร่ความรู้เรื่องโรคเอดส์ในชุมชนชนานเมืองของจังหวัดเชียงใหม่ ในระดับสูงโดยที่รูปแบบนี้อาศัยสื่อบุคคลเป็นผู้ทำการรับและถ่ายทอดความรู้ภายในกลุ่มของตนเอง จากนั้นจึงจะขยายผลไปถึงบุคคลผ่านครอบครัว เครือญาติและเพื่อน ซึ่งสามารถคาดการณ์ได้ว่า สมาชิกในชุมชนนั้นก็ทำหน้าที่เป็นเครือข่าย การถ่ายทอดความรู้สื่อต่อกันไปอย่างไม่สิ้นสุดในด้านปริมาณส่วนในด้านคุณภาพ นั้นย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถการใช้สื่อเสริมทางเดียว ประเภทเอกสารสิ่งพิมพ์ ภาพนิ่งและภาพวิดีโอทัศน์ ตลอดจนการบรรยายและพูดผ่านหอกระจายข่าวที่มีเนื้อหาความรู้แพร่ไปกับการใช้สื่อดังกล่าว และการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในด้านสื่อเสริมและเทคนิคการเผยแพร่และถ่ายทอดความรู้จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2532) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมชนชาติพันธุ์พวน หมู่บ้านบางกะพี้และบ้านเส้า อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี สรุปว่าการขยายตัวทางระบบเศรษฐกิจและตลาดการพัฒนาระบบการปกครอง ทำให้มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในด้านการประกอบอาชีพอย่างอื่นแทนการทำนา เช่น เป็นพ่อค้า

นักธุรกิจ ข้าราชการ ช่างฝีมือและนักการเมืองเปลี่ยนแปลงค่านิยม นิยมให้บุตรหลานมีการศึกษาสูง ขึ้นซึ่งจะทำให้ฐานะทางสังคมสูงขึ้นด้วย ชาวพวนไม่นิยมพูดภาษาเดิมของตน เนื่องจากชาวพวน ยอมรับการมีเอกลักษณ์ 2 แบบ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้ชาวพวนมี การเปลี่ยนแปลงมาก มีการลงทุนทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นกลไกของการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ตลอดจนฐานะความเป็นอยู่ดีกว่าชาวพวนในประเทศลาว ทำให้ชาวพวนมีความต้องการเป็นคนไทย มากขึ้น ได้มีการสมรสกับข้าราชการมากขึ้น

สุวิทย์ ธีรศาศวัต (2536) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีสานเหนือและอีสานกลาง ก่อนและหลังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ แห่งชาติ ได้ชี้ให้เห็นว่า ถนนและการนำพืชเศรษฐกิจ (ปอและมันสำปะหลัง) มาปลูกทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านลุ่มน้ำชี วิถีชีวิตชาวพวนไม่แน่นอนยิ่งขึ้น ต้องผูกพันกับราคาปอ มัน ข้าว ซึ่งตลาดโลกเป็นผู้กำหนด ขณะเดียวกันรายจ่ายกลับสูงขึ้นเพราะไม่อาจหาสัตว์ ปลา และ พืชผักที่มีรอบ ๆ หมู่บ้านได้เหมือนก่อนเพราะถูกทำลายเอาที่มาปลูกปอและมัน

สุวิทย์ ธีรศาศวัต (2533) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการผลิตพืชเศรษฐกิจกับภาวะหนี้สิน ในหมู่บ้านอีสาน สรุปว่า เมื่อนำพืชเศรษฐกิจ ปอ ข้าวโพด มันสำปะหลัง ถั่วต่าง ๆ มาปลูกเพื่อขาย ชาวบ้านนำเทคโนโลยีการผลิตใหม่เข้ามาด้วยทั้งเทคโนโลยีประหยัดเวลาและเทคโนโลยี ประหยัดเพิ่มผลผลิตทำให้ประสิทธิภาพในการผลิตสูงขึ้น แต่เทคโนโลยีเหล่านี้ราคาแพงทำให้ ชาวบ้านต้องกู้เงินจากนายทุน เกิดปัญหาหนี้สินเพิ่มขึ้นเพราะผลผลิตที่ขายราคาไม่แน่นอน แต่ ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ หมู่บ้านที่ทำไร่และใช้เทคโนโลยีเป็นหนี้มากกว่าหมู่บ้านที่ ทำนา

เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง และคณะ (อ้างใน สุวิทย์ ธีรศาศวัต, 2533) ศึกษาการเปลี่ยนแปลง ของสภาพเศรษฐกิจและสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ผลกระทบต่อการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ในทศวรรษหน้า กล่าวไว้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกใช้ไปเป็นจำนวนมาก ที่ดินเสื่อมโทรมลงไป ก่อนข้างมาก สภาพแวดล้อมเริ่มมีปัญหา ในทศวรรษหน้าคนในภาคเกษตรจะผันไปสู่อุตสาหกรรม

ภาคเกษตรมากขึ้น การเกษตรจะเปลี่ยนเป็นลักษณะแบบมีข้อตกลง และลักษณะการค้ามากขึ้น
อุตสาหกรรมที่ต้องใช้แรงงานมากมีแนวโน้มจะตั้งในภาคอีสานมากขึ้น

ฉวีวรรณ สุขพันธ์โพธาราม และคณะ (2528) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม :
บทเผชิญหน้าของสังคมเก่า-ใหม่ กรณีการศึกษาในบ้าน อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า
"วัฒนธรรมและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบที่เคยได้รับการถ่ายทอด ค่อย ๆ ถูกลดทอนลง
ค่อย ๆ หายไป ไม่เห็นความสำคัญเช่นเดิมและอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมชุมชนนี้มีใช้สิ่งร้อยรัก
ชาวบ้านอีกต่อไป ความเป็นคนอื่นและคนแปลกหน้าเกิดขึ้นมาแทน บ้านอาจถูกมองว่าเป็นเพียง
สถานที่ที่จะพบกันตอนอาหารค่ำหรือที่พักผ่อน ความหมายทางสถาบันหายไป

องค์กรอื่น ๆ ทางสังคมเข้ามารับบทบาทหน้าที่ถ่ายทอด สืบสานวัฒนธรรมแน่นอนว่า
วัฒนธรรมนั้น ๆ ก็คือ วัฒนธรรมหลักของสังคมใหญ่มีใช้ของชุมชน วัฒนธรรมชุมชนที่สืบทอดกันมา
นับร้อยปีค่อย ๆ ถูกลดทอนขาดช่วงและหายไปด้วยเวลาเพียง 10 ปี เราไม่อาจจะสรุปว่า ชุมชน
วัฒนธรรมขาดความเหนียวแน่นหรือไม่ปรับเปลี่ยน แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธกระแสการเปลี่ยนแปลง
จากภายนอกที่มีแหล่งทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน

ชุมชนบ้านท่าไคร้ เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของหลาย ๆ ชุมชนในภาคเหนือที่ได้รับแรงกระทบ
จากภายนอก พิธีกรรมและรูปแบบการถ่ายทอดของวิถีชีวิตที่เต็มรูปแบบค่อย ๆ หดหายไปตามกาล
เวลา ความทันสมัยหรือความเป็นเมือง ทำให้ชาวบ้านสูญเสียความเป็นตัวตนที่มีรากเหง้าทาง
ประวัติศาสตร์ เราอาจมองไปในอนาคตว่า ชุมชนชาวบ้านอาจเป็นเพียงหมู่บ้านหลวม ๆ ตามการ
จัดตั้งของรัฐที่ปราศจากรากแก้วทางวัฒนธรรมที่หล่อเลี้ยงจิตใจ คณะผู้วิจัยจึงหวังเพียงให้ได้ข้อ
สังเกตจากฝ่ายปกครองที่ควรสร้างให้ชาวบ้านได้สำนึกที่เป็นตัวของตัวเอง แม้กระแสสังคมภายนอก
จะเข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามกาลเวลา แต่ถ้าเขาเป็นตัวของตัวเองด้วยความมั่นใจ ภูมิใจแล้ว
เขาย่อมมีความมั่นคงที่จะเลือกสิ่งที่เหมาะสมเสมอ

วนิดา แดนโพธิ์ (2539, หน้า 11) ได้กล่าวว่า จากแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง
เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม พอสรุปได้ว่า เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางพื้นฐานด้านเศรษฐกิจขึ้น
จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านการดำเนินชีวิต ระบบคุณค่า ระบบคิดของคนในสังคม หรือถ้า
เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนใดส่วนหนึ่งในชุมชน ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่น ๆ ซึ่ง

การเปลี่ยนแปลงอาจสืบเนื่องมาจากการพัฒนาเทคโนโลยีทางด้านวัตถุและการสื่อสารเพื่อสนองต่อบัจจัยและสภาพแวดล้อมใหม่ รวมทั้งโอกาสและบทบาทของคนในชุมชน

ตุลวัตร พานิชเจริญ (2536, หน้า 7 - 11) กล่าวว่า มีนักวิชาการหลายท่านได้แปลความหมายของคำว่า Socialization ออกเป็นหลายอย่าง อาทิเช่น สังคมประกิต สังคมกรรม การขัดเกลาทางสังคม รวมถึงการกล่อมเกลาทางสังคมและการตีความในเชิงแนวความคิดก็ดูจะแตกต่างกันไป แต่ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะขอใช้คำว่า การกล่อมเกลาทางสังคม ซึ่งครอบคลุมความหมายถึง การสืบทอดแนวคิด อุดมการณ์ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในด้านการทำมาหากิน และระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะและความเข้าใจ ตลอดจนตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยมีวิธีการที่แตกต่างกันไปโดยทั่วไปแล้วไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบท มักจะมีการถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ ความคิดในทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การที่กลุ่มคนได้พัฒนามาเป็นระบบสังคมเฉพาะของเผ่าพันธุ์ สมาชิกภายในสังคมนั้น ๆ ต่างก็มีความสามารถในการผลิตหรือคิดค้นสื่อต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไป ขณะเดียวกันก็ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน บางคนเป็นช่าง บางคนเป็นหมอ (ยา) ฯลฯ บุคคลเหล่านี้ต่างก็พยายามคิดค้นผลิตความรู้ กฎเกณฑ์หรือหลักการเพื่อจะนำไปใช้ปฏิบัติ ให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ประเพณีและการทำมาหากิน รวมถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติด้วย เมื่อยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงไปสภาพสังคมเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย การปรับปรุงและพัฒนาองค์ความรู้ก็เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความเชื่อหรืออุดมการณ์ของสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางสังคม โดยมีองค์กรหรือกลุ่มบุคคลทำหน้าที่ถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลังได้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจอย่างเหมาะสม

รัชพล บัจพิบูลย์ (2538, หน้า 10 - 12) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ ได้สรุปการขัดเกลาทางสังคมว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มนุษย์ได้คิดค้นขึ้น เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้รับและยึดถือปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน ทั้งทางด้านบุคลิกภาพ ความเชื่อ เป็นการให้การศึกษาเพื่อให้นักคนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม มีความเข้าใจในวัฒนธรรมและมีทักษะความรู้ต่าง ๆ ที่จำเป็น ในการประกอบอาชีพและ

ดำเนินชีวิตโดยทั่วไป ในสังคมเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกันไปจนตลอดชีวิตที่บุคคลจะต้องประสบ ไม่ว่าจะเป็นการให้การอบรมโดยตรงหรือทางอ้อม นอกจากนี้ในขณะที่ปัจเจกชนเข้าไปมีส่วนร่วมในรูปของสังคมใหม่และสถาบันใหม่ เขาต้องเรียนรู้กฎเกณฑ์ใหม่และยอมรับค่านิยมใหม่และในขณะเดียวกันกับที่พ่อแม่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนสำคัญในการเลี้ยงดูเด็ก ตัวพ่อแม่เองก็จะต้องได้รับการเรียนรู้ในบทบาทของพ่อแม่และคุณค่าของพ่อแม่อีกด้วย ถ้ามองในแง่ของแต่ละบุคคล การอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมก็คือ การที่ทำให้มนุษย์ได้ใช้ขีดความสามารถของตนในการพัฒนาตนเอง ให้เข้ากับสังคมได้ในสภาวะการณินั้น นอกจากนี้การขัดเกลาทางสังคมยังเป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลมีการเรียนรู้และรับวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี บรรทัดฐานทางสังคม อุปนิสัย คุณค่าของระบบสังคมที่ตนอยู่ไว้เป็นของตนและยอมทำตามกฎเกณฑ์ของสังคมในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นนิสัย รัชพล บัจจุบันุญ (อ้างแล้ว) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การขัดเกลาทางสังคมยังดำเนินการได้โดยการอบรมโดยตรง การอบรมโดยทางอ้อม โดยผ่านโรงเรียน กลุ่มอาชีพและสื่อมวลชน ซึ่งวิธีการและสื่อขัดเกลาทางสังคมเหล่านี้พอสรุปได้ดังต่อไปนี้คือ

การอบรมโดยตรง เป็นการอบรมในรูปที่ต้องการให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนของกลุ่มสังคมนั้นกำหนดไว้ การอบรมโดยตรงนี้ช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างแจ่มแจ้งเพราะเป็นการบอก ว่า อะไรควรทำและอะไรไม่ควรทำ

การอบรมโดยทางอ้อม เป็นการที่เราได้รับการอบรมโดยไม่รู้ตัว เพราะไม่ใช่เป็นการบอกโดยตรงแต่เป็นการเรียนรู้โดยผู้เรียนไม่รู้ตัวหรือเป็นการเรียนรู้โดยการเลียนแบบจากผู้อื่น ตัวแทนที่เป็น ผู้ให้การอบรมมีทั้งเป็นบุคคลหนึ่งหรือเป็นสถาบันและตัวแทนเหล่านี้จะทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม ตัวแทนเหล่านี้ได้แก่ ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่อบรมให้แก่เด็ก พ่อแม่จะมีอิทธิพลในการถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่เด็กเพราะเป็นการอบรมที่ใกล้ชิด หลังจากนั้นกลุ่มเพื่อนที่มีอายุเท่า ๆ กันหรือ ใกล้เคียงกัน กลุ่มเพื่อนจะเริ่มมีอิทธิพลมากกว่าบิดามารดา

นอกจากโรงเรียนจะเป็นสถานที่อบรมทางวิชาการแล้ว โรงเรียนยังให้การอบรมคุณค่าทางสังคมแก่เด็กด้วย ดังนั้นการอบรมในโรงเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ แนวคิดและความเชื่อของบุคคล ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับจากโรงเรียนจะได้รับการคัดเลือกและควบคุมซึ่งจะมีคุณค่าต่อสังคมเป็นอย่างมาก

กลุ่มอาชีพ เมื่อบุคคลผ่านพ้นการศึกษาจากโรงเรียนก็จะเริ่มประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองหรือครอบครัว บุคคลจะพบเพื่อนร่วมงานตามอาชีพของตน การเป็นสมาชิกในกลุ่มอาชีพหนึ่งเป็นเวลา นานอาจทำให้บุคคลนั้นมีอุปนิสัยใจคอ ทักษะคิดและความต้องการของชีวิตแตกต่างไปจากที่เคยได้ รับการอบรมมาในระยะต้นของชีวิต

สื่อมวลชน ปัจจุบันอิทธิพลของสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หนังสืออ่านเล่นต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการให้การอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมมากขึ้นมากกว่า สมัยก่อนอิทธิพลดังกล่าวนี้มีทั้งในทางที่ดีและเลว นอกจากตัวแทนต่าง ๆ เหล่านี้แล้วบุคคลยังต้อง ผ่านกลุ่มสังคมหรือตัวแทนในการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เช่น กลุ่มการเมือง กลุ่มศาสนา กลุ่ม นันทนาการและกลุ่มกิจกรรมอื่น ๆ ย่อมมีวิธีการอบรมสมาชิกแตกต่างกันตามบทบาทของสมาชิกใน ขณะนั้น

หน้าที่ของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมก็คือ การที่สมาชิกในชุมชนจะอยู่ร่วมกันได้ว่าต้องมี การอบรมให้รู้จัก ระเบียบ วินัย การปลูกฝังความมุ่งหวังในชีวิต ไม่ให้เกิดความท้อแท้ในการดำเนิน ชีวิต สอนให้บุคคลรู้จักบทบาททางสังคมของตนที่ต้องแสดงร่วมกับผู้อื่น และสอนให้เกิดทักษะที่จะ ร่วมกิจกรรมในสังคมกับคนอื่น โดยมีจุดมุ่งหมายหลักคือ เพื่อให้สมาชิกของชุมชนได้อยู่ในสังคม อย่างมีความสุขนั่นเอง

เกสร ปาระมีแจ้ง (2539, หน้า 71 - 109) ซึ่งทำการศึกษาวิจัยบทบาทของสถาบันครอบครัว ในการถ่ายทอดความรู้ อันเนื่องมาจากอิทธิพลของนิคมอุตสาหกรรม ได้กล่าวว่า สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของคนเราและเป็นสถาบันแรกที่มีบทบาทการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิก ของครอบครัว ตั้งแต่อดีตสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม สถาบันครอบครัวจึงมีบทบาทการ ถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกของครอบครัวสูงมาก แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง มีการพัฒนาประเทศเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค จึงส่งผล ให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทการถ่ายทอดความรู้ในสถาบันครอบครัว สถาบันครอบครัวมี บทบาทการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกของครอบครัว ซึ่งมีองค์ประกอบของการถ่ายทอด ความรู้ที่ ประกอบด้วยผู้ถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ เนื้อหา เป้าหมาย กระบวนการ วิธีการเรียน วิธีการสอนและสื่อต่าง ๆ ที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ในด้านระบบการผลิต วัฒนธรรม การจัดการ

ทรัพยากร การถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพ จากการศึกษาพบว่า ด้านการเกษตรได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน การเพาะปลูกพืชต่าง ๆ นั้น สถาบันครอบครัวมีบทบาทการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในครอบครัวสูงมาก ซึ่งผู้ที่มีบทบาทถ่ายทอดความรู้ได้แก่ พ่อแม่ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้คือ ลูก ๆ วิธีการถ่ายทอดใช้วิธีการบอกกล่าว (อธิบาย) สอน แนะนำทำให้ดูเป็นตัวอย่าง (การสาธิต) และการให้ฝึกทำตาม (การฝึกปฏิบัติ) สื่อที่ใช้ในการสอนก็คืออุปกรณ์ของจริงที่ใช้ในการทำงาน อาชีพที่สถาบันครอบครัวมีบทบาทถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกในครอบครัวอีกอาชีพหนึ่งก็คือ การทำหัตถกรรมจากไม้ เช่น การทำตู้ ทำบานประตู บานหน้าต่าง โต๊ะเตี้ยง โคมไฟไม้สัก ฯลฯ ทำกันมาก และเป็นอาชีพหลักที่มีรายได้ดีอาชีพหนึ่ง ผู้ชายเกือบทุกคนในหมู่บ้านจะทำหัตถกรรมเกี่ยวกับไม้ ซึ่งมีกระบวนการเรียนการสอนที่ถ่ายทอดกันมานานหลายรุ่น สำหรับผู้หญิงจะได้รับการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการทอผ้า ผู้สอนจะมีเป้าหมายเพื่อให้ลูกทอผ้าเป็น สื่อที่ใช้เป็นของจริงที่ใช้ในระบบการผลิต เนื้อหาวิธีการผลิตการทอผ้าเดิมจะเป็นระบบการผลิตที่ครบวงจร

จากผลการศึกษาบทบาทการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องระบบการผลิตดังกล่าวได้นำเสนอข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า สถาบันครอบครัวได้คำนึงถึงการผลิตแบบครบวงจร และเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพถ้ามี ก็ขายทั้งทางด้านเกษตรพื้นฐานและอุตสาหกรรมในครอบครัว การทำนา ทำไร่ การทอผ้า การเลี้ยงวัวเลี้ยงควายไว้ช่วยงานในภาคเกษตรกรรม การทำลื้อเกี่ยวนไ้ชนข้าวและสิ่งของต่าง ๆ การทำตู้ไว้ใช้หรือขายเมื่อมีผู้ต้องการ การปลูกพืชผักสวนครัวตามหัวไร่ปลายนาไว้เพื่อกิน และถ้ามีมากเกินไปความจำเป็นของการบริโภคในครัวเรือนก็ขาย

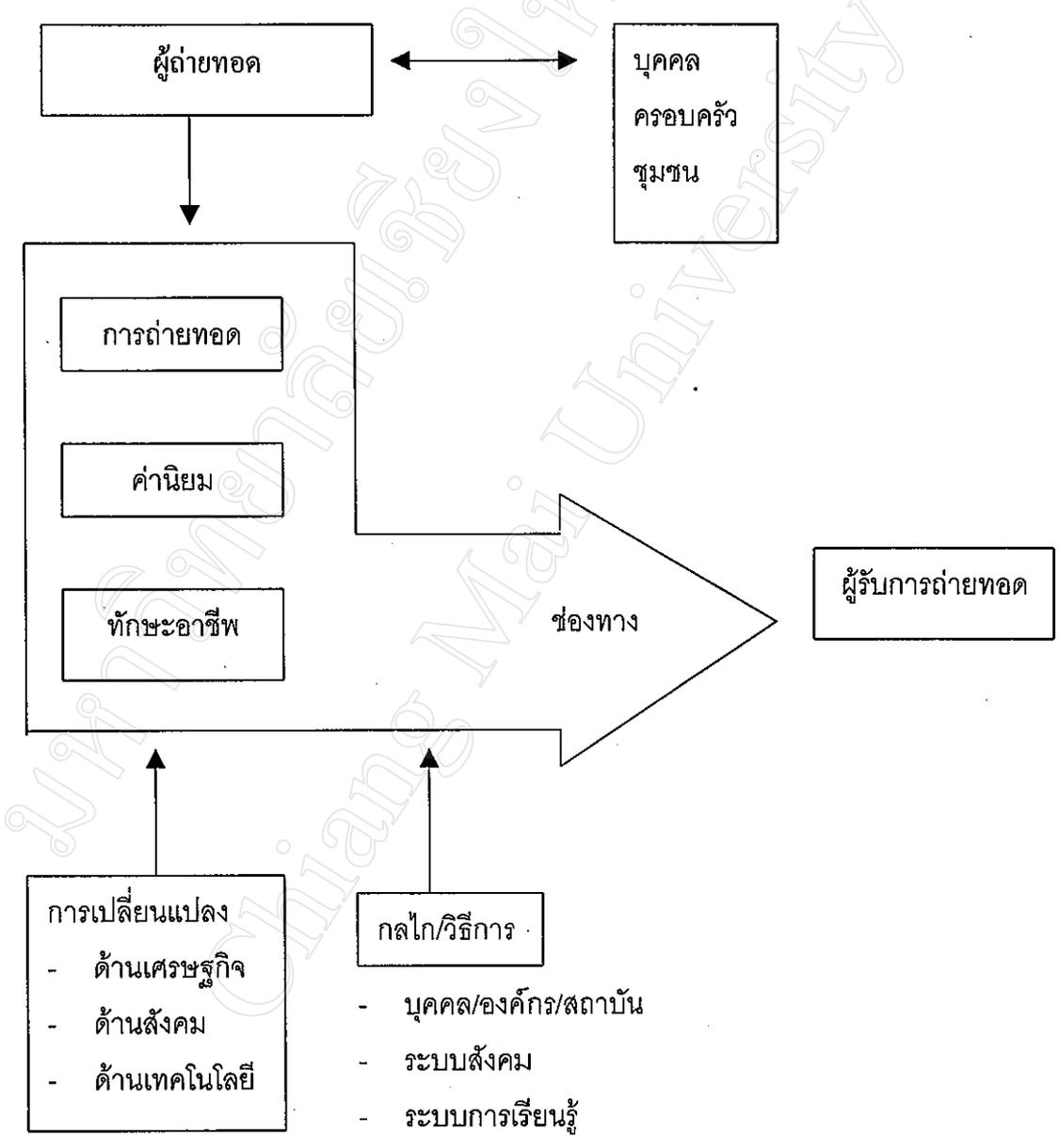
ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกของสถาบันครอบครัวได้แก่ ปัจจัยภายนอกชุมชนและปัจจัยภายในชุมชน ซึ่งได้แก่สถาบันการศึกษาที่เปิดโอกาสให้คนเข้าสู่ระบบการศึกษาที่สูงขึ้น การเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่ส่งเสริมความเท่าเทียมกัน การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจภูมิภาค การมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมเมือง การทำงานที่ใช้วุฒิทางการศึกษาเป็นตัวกำหนด การคัดเลือกคนเข้าสู่ระบบการทำงาน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ค่านิยมในการบริโภคสินค้า ความทันสมัย ความเจริญทางเทคโนโลยี การคมนาคมที่สะดวก ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นตัวกระตุ้นให้สถาบันครอบครัวมีการส่งเสริมให้บุตรหลานได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น ด้วยการคาดหวังให้เด็กได้เข้าสู่ระบบการทำงานแบบใหม่คือ การใช้วุฒิทางการ

ศึกษาเป็น เครื่องมือในการสมัครเข้าทำงานในระบบงานนั้น ความมั่นคงทางเศรษฐกิจสามารถพึ่งตนเองได้และให้การช่วยเหลือจุนเจือครอบครัวในด้านการเงิน และเป็นผู้จัดหาอุปกรณ์เครื่องใช้ภายในบ้านเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ตนเองและครอบครัว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกของสถาบันครอบครัว

การถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพเป็นการถ่ายทอดโดยอาศัยการกลมกลืนทางสังคม ซึ่งมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยมีวิธีการที่แตกต่างกันไป สมาชิกภายในสังคมนั้น ๆ ต่างก็มีความสามารถในการผลิตหรือคิดค้นสิ่งต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไป ขณะเดียวกันก็ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากสาเหตุการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระดับมหภาค ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชุมชนตามไปด้วย ซึ่งควรจะมีผลต่อการถ่ายทอดอาชีพที่มีอยู่ดั้งเดิมคือ การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน ด้วยวิธีการบอกเล่า การกลมกลืนกลมเกลียว หรือการปฏิบัติจริง ทำให้เกิดกลไกที่ซับซ้อนขึ้น เพื่อตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ก็ก่อเกิดมีการถ่ายทอดแบบใหม่ผสมผสานกับแบบเก่าขึ้น เช่น การฝึกอบรม การสัมมนา การสาธิต การดูงาน การแลกเปลี่ยน สถานที่ที่ใช้รับการถ่ายทอดจากในชุมชนก็เปลี่ยนไปนอกชุมชนบ้าง เดิมการถ่ายทอดนี้มีกลไกที่สำคัญที่มีผลต่อการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพคือ บุคคลในครอบครัว สถาบันครอบครัวและเครือญาติ บุคคลในอาชีพ กลุ่มอาชีพ เจ้าของผู้ประกอบการ ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาในประเด็นเหล่านี้ที่หมู่บ้านกิวแลหลวง หมู่ที่ 4 ตำบลยุหว่า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้น

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย